

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

ТИЦЬКИЙ Сергій Іванович

УДК 94 (477-25) «1900/1907»: 39 (043.3)

**ЕВОЛЮЦІЯ ЕТНОПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ МІСТА КИЄВА
У 1900 – 1907 РОКАХ (ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)**

07.00.01 – історія України

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2012

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі історії та філософії історії Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник

доктор історичних наук, професор
Дробот Іван Іванович,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
Інститут філософської освіти і науки, директор,
завідувач кафедри історії та філософії історії.

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор
Казьмирчук Григорій Дмитрович,
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, завідувач кафедри історії для
гуманітарних факультетів;

кандидат історичних наук
Кривобок Олександр Павлович,
Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, старший викладач кафедри
історії України.

Захист відбудеться «13» квітня 2012 р. о _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.02 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «___» березня 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої ради

Т.А. Стоян

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасна інформаційно-індустріальна трансформація українського суспільства є органічним продовженням промислової індустріалізації України і, одночасно, – невід’ємною складовою глобального процесу індустріально-бюрократичної трансформації людської цивілізації.

Чітке і максимально повне розуміння детермінованого характеру генезису і саморозвитку глобальної індустріальної цивілізації, загальних та особливих законів її еволюції є обов’язковою умовою успішного виживання сучасних націй і народів.

Однак, реалії сучасного життя незалежної України щоденно засвідчують, недостатній рівень історичної пам’яті, засилля у суспільній свідомості міфологізованих уявлень про минуле українського народу та України, що суттєво деформує процес інформаційно-індустріальної трансформації українського суспільства пострадянської доби.

Необхідність об’єктивного, критичного, максимально адекватного історичним реаліям відтворення участі України в загальносвітовому цивілізаційному процесі примушує сучасне покоління українських істориків переглядати наукові здобутки попередніх поколінь дослідників історії України.

Одним з найважливіших напрямків такого перегляду є всебічне і максимально повне переусвідомлення політичної історії країни.

Від 1991 року в Україні здійснено значну кількість наукових досліджень у сфері історії політичних партій, національних рухів і державотворення. Значною мірою вдалося подолати деформованість української історіографії радянської доби, породжену культивуванням некритичного вивчення історії Компартії СРСР і Компартії України та штучним обмеженням досліджень історії некомуністичних громадсько-політичних об’єднань, антикомуністичних течій національно-визвольних рухів.

Проте дотепер поза увагою науковців-істориків залишається проблема трансформації етнополітичного простору України в цілому та її великих міст і регіонів за доби промислової індустріалізації. У тому числі відсутні монографічні й дисертаційні роботи про еволюцію етнополітичного простору м. Києва напередодні і в роки першої російської революції.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано в рамках наукового напрямку «Теорія та технологія навчання і виховання в системі освіти», що розробляється в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, та відповідно до науково-дослідницької тематики кафедри історії та філософії історії Інституту філософської освіти і науки «Державницьке, суспільно-політичне життя та освіта в Україні ХХ – ХХІ ст.». Тему дисертації затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова 29 червня 2000 року, протокол № 11.

Мета дисертаційної роботи. Виходячи з науково-теоретичного і практичного значення теми, а також враховуючи стан її вивчення, поставлено мету дослідити і визначити кількісну та якісну динаміку

етнополітичного простору м. Києва на фоні промислово-індустріальної трансформації економічного й етносоціального просторів міста.

Відповідно до мети визначено такі основні дослідницькі **завдання**:

– здійснити комплексний аналіз методології, стану розробки проблеми і джерельної бази дослідження, систематизувати наявну літературу, співставити інформаційну базу використаних науковцями джерел;

– вивчити якісний і кількісний склад економічного та етносоціального просторів Києва кінця XIX – початку XX ст., на основі яких функціонував етнополітичний простір міста;

– з'ясувати основні особливості еволюції етнополітичного простору м. Києва в умовах економічної кризи і складання революційної ситуації 1900 – 1904 рр. та роль відповідних просторових структурних і функціональних елементів у цьому процесі;

– виявити і дослідити основні особливості функціонування і напрямки трансформації етнополітичного простору м. Києва та його місця в етнополітичному просторі України і Східної Європи доби революції 1905 – 1907 рр. з врахуванням впливу визначальних структурних і функціональних його елементів;

– визначити закономірності еволюції етнополітичного простору м. Києва в умовах світової економічної кризи початку XX ст., складання революційної ситуації та революції 1905 – 1907 рр. і міру їхньої зумовленості загальним процесом глобальної промислової індустріалізації.

Об'єктом дослідження обрано етнополітичний простір м. Києва в його цілісному вимірі та невід'ємному зв'язку з економічним та етносоціальним простором міста.

Предметом вивчення є політичні партії, громадсько-політичні організації та урядово-адміністративні інституції м. Києва як структурні елементи етнополітичного простору міста; їх функціонування і взаємовпливи у боротьбі за оволодіння суспільною свідомістю різних соціальних і етнічних верств городян; партійна ідеологія як інструмент цієї боротьби у 1900 – 1907 рр.

Територіальні рамки дослідження. Дисертація містить аналіз розвитку етнополітичного простору м. Києва, який територіально обмежувався землями, визначеними імперським урядом як власність київської міської громади та пригородами, що увійшли до складу міста протягом 1890-х – 1907 рр.

Хронологічно дисертаційне дослідження охоплює 1900 – 1907 рр., один з визначальних періодів української історії, за якого у соціально-політичній сфері в повному обсязі відкрито виявився весь комплекс економічних та етносоціальних протиріч, породжених паралельними, взаємовпливаючими процесами буржуазно-індустріальної та бюрократично-індустріальної трансформацій і загострених нездатністю монархічної державної бюрократії своєчасно і в повному обсязі зняти перепони на шляху промислової індустріалізації народів Російської імперії.

Нижньою межею даного дослідження визначено 1900 рік – рік початку загальноросійської економічної кризи, котра покликала якісну радикалізацію етнополітичного простору імперії та м. Києва. За *верхню межу* прийнято

1907 рік – рік поразки буржуазно-демократичної революції в Росії.

Обрані хронологічні рамки дозволяють адекватніше врахувати специфіку еволюції українського етнополітичного простору як для імперської доби в цілому, так і для кінця XIX – початку XX ст.

Методологічною основою дослідження є системоутворюючі елементи філософсько-історичних теорій економічного детермінізму, історичного матеріалізму, цивілізаційних хвиль розвитку та похідної від них інтегральної цивілізаційної циклічно-висхідної концепції, а саме: принципи об'єктивності, історизму, багатофакторності, всебічності, системності та діалектичного підходу до вивчення суспільно-історичних явищ і процесів.

Інструментарієм дослідження слугували 1) загальнонаукові методи: критично-аналітичний (аналіз об'єктивної відповідності джерел і літератури), синтезу і класифікації; 2) спеціально-історичні методи – історико-статистичний (ретроспективне опрацювання кількісних показників економічного, соціального, етнічного і політичного простору міста), порівняльно-історичний (зіставлення характеристик політичного життя городян до і під час революції 1905 - 07 рр.), історико-генетичний (виявлення об'єктивних і суб'єктивних причин і факторів еволюції етнополітичного простору міста), проблемно-хронологічний (структуровано дисертаційне дослідження в цілому і кожен розділ), порівняльного аналізу (порівняння стану етнополітичного простору міста та його полів і сегментів на різних етапах досліджуваного періоду) і структурного аналізу (з'ясування структури етнополітичного простору і взаємодії його складових до революції та на різних її етапах).

Використано також міждисциплінарний підхід з введенням до основного історичного дослідження елементів політології.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше здійснене історичне дослідження еволюції етнополітичного простору м. Києва – одного з п'яти визначальних міст–епіцентрів буржуазної промислової індустріалізації та бюрократично-індустріальної трансформації українського суспільства кінця XIX – початку XX ст., котре дозволило:

– *вперше в українській історіографії* на прикладі м. Києва:

– засвідчити дуалістичність, багатовимірність етносоціальних процесів в українському суспільстві на межі XIX і XX ст., котра проявилася в одночасній еволюції українського суспільства у двох вимірах: саморозвитку буржуазних засад співжиття та прискореному визріванні в надрах буржуазного суспільства економічних, етносоціальних та суспільно-політичних засад нового, постбуржуазного, бюрократичного суспільства;

– запровадити в науковий обіг нові поняття і терміни: «промислова індустріалізація», «буржуазно-індустріальна трансформація», «бюрократично-індустріальна трансформація», «протокласи», «бюрократія, наймана інтелігенція та самодіяльна інтелігенція як протокласи» тощо;

– визначити місце каральних органів самодержавства в етнополітичному просторі м. Києва та їх вплив на його динаміку та внутрішню еволюцію;

- прослідкувати специфіку функціонування етнополітичного простору м. Києва в умовах світової економічної кризи, суттєвого загострення етносоціальних протиріч і революційного протистояння;
- виявити ознаки перетворення етнополітичного простору м. Києва з простору монархічно-буржуазного різновиду на етнополітичний простір, характерний для бюрократичної демократії індустріального типу;
- з'ясувати значення етнополітичного простору м. Києва у загальному процесі бюрократично-індустріальної трансформації українського суспільства на її етапі буржуазної промислової індустріалізації;
- *уточнити і доповнити* розуміння таких соціальних страт, як «бюрократія», «наймана інтелігенція» і «самодіяльна інтелігенція», а також – значення суб'єктивного фактору у функціонуванні етнополітичного простору міста як в умовах світової економічної кризи та визрівання революційної ситуації в російській Україні, так і безпосередньо в умовах революції.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що воно відкриває перспективу вивчення історії етнополітичного простору України доби промислово-індустріальної та інформаційно-індустріальної трансформації українського суспільства у всіх його територіальних, часових і функціональних вимірах.

Теоретичні положення, висновки та фактичний матеріал можуть бути використані в процесі підготовки колективних та індивідуальних монографій, підручників і навчальних посібників з історії України і її окремих регіонів, для розробки нормативних та спеціальних курсів з політичної історії України й історії політичних партій.

Апробація та впровадження результатів дисертаційного дослідження здійснювалася як в навчальному процесі, так і через оприлюднення змісту і результатів даного дослідження в середовищі наукового співтовариства.

Основні положення і висновки дисертації, доповідалися автором роботи та отримали схвалення на 17 міжнародних і загальноукраїнських наукових та звітно-наукових конференціях викладачів НПУ ім. М.П. Драгоманова, в т.ч.: IV Міжнародній науковій конференції «Знаки питання в історії України: особа і суспільство в історико-культурному просторі» (Ніжин, 2008), V Міжнародній науковій конференції «Знаки питання в історії України: Україна на перехресті цивілізацій» (Ніжин, 2009), VI Міжнародній науковій конференції «Знаки питання в історії України: регіональний вимір» (Ніжин, 2010), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська державно-соборницька ідея: історико-філософський дискурс» (Київ, 2011), XII Запорозьких єврейських читань (Запоріжжя, 2008), 12 щорічних звітно-наукових конференціях викладачів НПУ ім. М.П. Драгоманова (1999 – 2011 рр.).

Публікації. Основні результати дисертації викладені у 5 одноосібних статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, що входять до переліку ВАК України в галузі «Історичні науки». Основні філософсько-історичні та політико-економічні засади даного дослідження викладені у вступі, останній главі та висновках авторської монографії «Всемирная история денег, кредита и банков» (К.: Хрещатик, 1997).

Обсяг і структура дисертації обумовлені її метою та завданнями. Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури (3063 позицій), чотирьох додатків. Загальний обсяг дисертації – 554 сторінок, з них 185 сторінок основного тексту, список використаних джерел та літератури займає 365 сторінок, 4 сторінки займають додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність роботи, визначено мету і завдання, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано хронологічні і територіальні межі, методологічну базу роботи, розкрито наукову новизну і практичне значення дисертації. Зазначено про апробацію і публікацію результатів дослідження.

У **розділі першому «Методологія, історіографія і джерельна база дослідження еволюції етнополітичного простору м. Києва 1900 – 1907 років»** дисертаційного дослідження викладені основні методологічні принципи і методи, використані в процесі вибору теми дисертації, збору матеріалу та її написання, а також проаналізовано стан його історіографічної розробки і джерельну базу.

У **методологічному блоці** розділу наголошено на тому, що теоретично-методологічними засадами дисертаційної роботи автор обрав філософсько-історичні теорії економічного детермінізму, історичного матеріалізму, цивілізаційних хвиль розвитку та похідну від них універсальну цивілізаційну циклічно-висхідну концепцію.

Такий вибір теоретично-методологічних засад вимусив автора дослідження уточнити і конкретизувати системоутворюючі для даного дисертаційного дослідження поняття, як «етнос», «нація», «етнополітика», «економічний простір», «соціальний простір», «політичний простір», «етносоціальний простір», запровадити в науковий обіг поняття «протоклас», «постклас», «класова група», «самостійна суспільна верства».

Оновлена методологічна база дисертаційного дослідження дозволила суттєво уточнити існуючі в історичній науці уявлення про стан економічного та етносоціального простору м. Києва перших років ХХ ст., що в у свою чергу дозволило адекватніше проаналізувати етнополітичний простір міста, особливо в його ідеологічному сегменті.

Виходячи з визначених методологічних засад **в історіографічному блоці** розділу визначено стан вивчення українською дорадянською, радянською та пострадянською історичною наукою промисловості, торгівлі, освіти, медицини, установ культури, преси, кредитних і банківських установ м. Києва, етносоціальної структури населення міста, діяльності політичних партій і громадсько-політичних організацій, державної адміністрації й місцевого громадського управління (особливо каральних державних органів) та класової боротьби у Києві 1900 – 1907 рр.

Проаналізовані опубліковані наукові дослідження (220 монографій і брошур, 55 статей, 82 дисертації та автореферати), які у тій чи іншій мірі дотичні до проблеми еволюції етнополітичного простору м. Києва 1900 – 1907 рр.

З'ясовано, що до 1917 р. були практично відсутні спеціальні історичні праці з цієї тематики.

Найбільший внесок в дослідження політичної історії м. Києва був зроблений представниками української радянської історіографії.¹ Їх доробок суттєво різнився за кількісними і якісними показниками по періодах.

Нечисленні наукові праці 1920-х – 1930-х рр. висвітлювали, як правило, локальні проблеми революційного руху в м. Києві початку ХХ ст. і діяльність однієї політичної течії, відзначалися певним тяжінням до мемуаристики.

Балацька Л.А. Революція 1905 – 1907 рр. на Україні: Рекомендаційний показчик літератури / Л.А. Балацька. Г.Г. Волошина, А.М. Комська. – К., 1980. – 46 с.; Белоцкая О. А. Советская историография декабрьского вооруженного восстания 1905 г. на Украине / О.А. Белоцкая. – К., 1967. – 102 с.; Санцевич А.В. Українська радянська історіографія (1945 – 1982) / А.В. Санцевич. – К., 1984. – 142 с.; Шеліхова Н.М. Історія Києва: Бібліографічний показчик. / Н.М. Шеліхова. – К., 1958. – Т. 1. Історія Києва з найдавніших часів до 1917 р. Вип. 2. Історія Києва з 1861 р. до 1917 р. – IV, 323, 75, 45 с.

Протягом 1945 – 1950-х рр. дослідники були вимушені обмежуватися вивченням майже виключно історії розвитку загальноросійського соціал-демократичного руху в Україні з особливим наголосом на більшовицьку його течію. Спеціальних досліджень місця і ролі соціал-демократії в етнополітичному просторі м. Києва 1900 – 1907 рр. не виявлено.

Протягом 1960-х – 1980-х рр. тенденція до переважного дослідження революційної діяльності більшовиків на Україні зберігалася, хоча з'являються також великі роботи про діяльність більшовиків безпосередньо в Києві, а також комплексні роботи про революційні події в місті у 1905 – 1907 рр. Оприлюднена також комплексна робота І.Ф. Кураса з історії УСДРП, в котрій певна увага приділена діяльності київських членів цієї партії². Серед цих досліджень виділяються своєю ґрунтовністю праці І.М.

Бондаренка «Большевики Киева в первой русской революции (1905 – 1907 гг.)», Й.Д. Ремезовского «Ульяновы в Киеве, 1903 – 1904».

Таким чином, за межами уваги вітчизняних дослідників до 1991 р. залишалася проблема етнополітичного простору м. Києва пізньобуржуазного періоду доби промислово-індустріальної трансформації української нації.

Недоліки української історіографії радянської доби певною мірою подолані після відновлення незалежності України, коли були зняті всі обтяжливі обмеження як у виборі тематики історичних досліджень, так і в виборі та використанні дослідницьких методик.

Новітні дослідники політичної історії України зосередилися на вивченні історії тих політичних партій та об'єднань, котрі ігнорувалися українськими радянськими істориками або піддавалися суб'єктивістській критиці з позицій «пролетарської партійності». Вийшли друком праці з історії всіх загальноросійських монархічних та українських партій початку ХХ ст., політичної історії окремих регіонів України, ідейно-політичних засад діяльності цих партій, політичних аспектів діяльності профспілок тощо.

Бондаренко И.Н. Большевики Киева в первой русской революции (1905 – 1907 гг.) / И.Н. Бондаренко. – К., 1960. – 282 с.; Доній М.Р. Ленінська «Іскра» і соціал-демократичні організації України / М.Р. Доній, М.І. Горбунова. – К., 1968. – 198 с.; Зашкильняк А.С. Борьба большевиков за укрепление местных партийных организаций. (1904 – 1905 гг.) / А.С. Зашкильняк. – Львов, 1963. – 219 с.; Курас І.Ф. Повчальний урок історії: (Ідейно-політ. банкрутство Укр. соціал-демократ. робітничої партії) / І.Ф. Курас – К., 1986. – 185 с.; Нариси історії Київської обласної партійної організації / [Редкол.: В.М. Дмитрук (голова) та ін.]. – К., 1967. – 651 с.; Ремезовский Й.Д. Ульяновы в Киеве, 1903. – 1904 / Й.Д. Ремезовский. – К., 1979. – 175 с.; Его ж. Киевский университет: страницы революционной борьбы / И.Д.Ремезовский. – К., 1984. – 69 с.; Сарбей В.Г. Київ у трьох революціях (До 1500-річчя заснування міста Києва). / В.Г. Сарбей, О.Й. Щусь. – К., 1981. – 64 с.

Прикладом новітнього дослідження регіональної політичної історії можуть слугувати дисертаційне дослідження і монографія О.П. Кривобока, присвячені історії партій Чернігівщини початку ХХ ст. Однак провідниками комплексного вивчення історії України початку ХХ ст. залишаються співробітники відділу історії України ХІХ – початку ХХ ст. Інституту історії України НАН України, завідувач відділу чл.-кор. НАНУ О.П.Реєнт.³

Певним чином досліджені особливості польського та єврейського національно-визвольного руху в Україні початку ХХ ст.⁴

Значний внесок у вивчення політичного простору м. Києва зробили останнім часом дослідники історії освіти в Україні початку ХХ ст.,⁵ серед котрих найбільший внесок в з'ясування місця навчальних закладів м. Києва у міському етнополітичному просторі безумовно належить К.А. Кобченко, В.Й. Борисенку і Г.А. Непорожній.

Однак, не зважаючи на суттєві зрушення у вивченні політичної історії України 1900 – 1907 рр., етнополітичний простір м. Києва в його комплексному вимірі залишався недослідженим.

Нариси історії професійних спілок України / О.П. Реєнт, Б.І. Андрусишин та інш. – К., 2002. – 729 с.; Реєнт О.П. Україна в імперську добу (ХІХ - початок ХХ ст.) / О.П. Реєнт; – К., 2003. – 338 с.; Його ж. Революція і соціальне становище трудящих мас України (до сторіччя Першої російської революції 1905 - 1907 рр.) / О.П. Реєнт // Історія України. Маловідомі імена, події, факти; Зб. ст. – 2005. – Вип. 32. – С. 13-23; Його ж. Україна ХІХ - ХХ ст. Роздуми та студії історика / О.П. Реєнт. – К., 2009. – 486 с.

Білобровець О.М. Суспільно-політичний рух поляків Правобережної України у 1863 - 1914 рр.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / О.М. Білобровець. – К., 2005. – 230 с.

Кобченко К.А. Жіночий університет святої Ольги: історія Київських вищих жіночих курсів / К.А. Кобченко. – К., 2007. – 271 с.; Коцур А. Жіночі навчальні заклади у м. Києві (1861-1920 рр.): Монографія. / А. Коцур, В.В. Вірменко. – К. – Чернівці, 2007. – 196 с.; Непорожня Г.А. Суспільно-політична діяльність учителів і учнівської молоді України в 1900 – першій половині 1907 р. / В.Й. Борисенко, Г.А. Непорожня. – К., 2002. – 149 с.; Гончарова Н.О. Національно-політичний рух студентської та учнівської молоді в Україні (90-ті рр. ХІХ ст. – лютий 1917 р.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Н.О. Гончарова – Ізмаїл, 2006. — 212 арк.

У *джерелознавчому блоці* дисертації визначено і проаналізовано основні масиви джерел дослідження за їх основними різновидами. Виключна увага була приділена максимально широкому і повному вивченню архівної складової джерельної бази дисертації.

Зазначено, що групу **архівних джерел** склали 2605 справ, котрі перебувають на зберіганні у Центральному державному історичному архіві України, м. Київ (10 фондів), Центральному державному архіві громадських об'єднань України (4 фонди), Державному архіві міста Києва (2 фонди). З них понад 31 справу введено автором у науковий обіг вперше.

При цьому слід зазначити, що основний масив використаних при написанні дисертації документальних матеріалів зосереджений у чотирьох фондах Центрального державного історичного архіву (м. Київ), а саме: фонд 274 (використано 684 справ), фонд 275 (946 справ), фонд 317 (509 справ), фонд 318 (791 справа). Матеріали фонду 275 містять інформацію про кількісний, якісний склад і діяльність одного з провідних каральних органів на території м. Києва, про кількісний і якісний склад антиурядових політичних організацій та їх діяльність, про еволюцію інформаційного та ідеологічного сегментів київського етнополітичного простору, про зв'язок останнього з етнополітичним простором Російської імперії та інших країн Європи. Справи фонду 275 зосереджують відомості про розшукову діяльність каральних органів держави, фактичну діяльність революційних і ліберальних організацій та окремих політичних діячів в м. Києві від 1903 р. до 1907 р. У фондах 317 і 318 зберігаються дані про долю окремих київських політичних і громадських діячів, котрі протягом 1900 – 1907 рр. потрапили в сферу юрисдикції Київської судової палати та про взаємодію урядових каральних органів в їх боротьбі з визвольним рухом.

Справи фонду 276 містять інформацію про координацію і особливості розшукової діяльності охоронних відділень стосовно київських антиурядових політичних організацій, про сутність і характер стосунків останніх з суб'єктами етнополітичного простору інших регіонів України і Східної Європи переважно для завершального періоду революції 1905 – 1907 рр. Документи фонду 316 містять інформацію про діяльність військового карального апарату самодержавства та про діяльність революційних організацій серед вояків Київського гарнізону протягом усього досліджуваного періоду. Статистичні і фактологічні матеріали фондів 574, 575 і 576 дозволяють прослідкувати динаміку чисельності київського фабрично-заводського робітництва і розподіл його по території міста, реконструювати стан приватного фабрично-заводського сегменту економічного простору м. Києва як часів економічної кризи і після кризової депресії, так і часів першої російської революції.

Зі сховищ Центрального державного архіву громадських об'єднань України: використані 2 справи фонду 41 (ОАФ); 13 справ фонду 57 (копії і фотокопії листівок ЦК і Київського комітету РСДРП та інших партій за 1901 – 1907 рр., інформація про делегатів V з'їзду РСДРП, копії повідомлень та інших документів про діяльність ПСР і Головного Комітету УСДС (Спілки)

РСДРП); 9 справ фонду 59 зі спогадами більшовиків-членів Київської організації РСДРП; 1 справа фонду 266. Вони містять переважно інформацію про форми і методи діяльності київських соціал-демократів серед робітників міста, про роль окремих підрозділів міської організації РСДРП та окремих партдіячів у функціонуванні міського етнополітичного простору.

Державний архів міста Києва представлений у дисертації трьома справами фонду 16 та однією справою фонду 18-ОЦ, в яких є інформація студентський сегмент етносоціального простору Києва у перші роки ХХ ст.

Систематичне опрацювання такого масиву архівних справ дозволило відтворити комплексну картину еволюції етнополітичного простору м. Києва 1900 – 1907 рр. на ґрунті економічного та етносоціального просторів міста.

Групу **опублікованих джерел** склали 1) збірки документів і довідкові видання (71 найменування), 2) мемуари та епістолярні джерела (22), 3) періодичні видання (6).

Використані збірки документів і довідкові видання містять відомості про програми, статuti, рішення з'їздів, конференцій рад центральних і місцевих керівних органів революційних, поміркованих та консервативних партій, представлених на теренах м. Києва; про участь київського студентства у політичній боротьбі; про персональний склад каральних органів самодержавства в місті та інших державних органів управління; про підсумки переписів населення Києва 1874, 1897 і 1917 років; про стан промисловості, торгівлі, освіти, охорони здоров'я і кредитної справи в місті; про зміст законодавчих актів і нормативних документів, котрі регламентували господарські, соціальні і міжнаціональні відносини в Російській імперії, тощо.

Залучені до дослідження мемуарні та епістолярні джерела містять інформацію про особисте життя і діяльність громадських і політичних діячів визвольного руху в м. Києві, визначних представників монархічної державної бюрократії, причетних до організації придушення цього руху. Ці джерела дозволили суттєво уточнити співвідношення об'єктивного і суб'єктивного факторів в етнополітичному просторі \Києва досліджуваного періоду.

Використані періодичні видання представлені шістьма основними газетами, котрі видавалися у досліджуваний період в м. Києві, фактично представляли відповідні ідейно-політичні течії та в значній мірі формували легальну частину інформаційного сегменту етнополітичного простору міста.

Таким чином, джерельна база дослідження вичерпно представлена архівними матеріалами і широким колом опублікованих джерел. Вона є достовірною і дозволила на засадах обраної методологічної бази комплексно відтворити еволюцію етнополітичного простору м. Києва на початку ХХ ст. і проаналізувати основні закономірності та особливості цієї еволюції.

У розділі другому **«Економічний та етносоціальний простір м. Києва наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття»** проаналізовано стан промисловості, торгівлі освіти, медицини, преси, транспорту і зв'язку та кредитно-банківської справи м. Києва періоду 1900 – 1907 рр. в їх функціональному та територіальному вимірі. На отриманій основі проаналізовано динаміку та особливості розвитку етносоціальної структури

населення Києва кінця XIX – початку XX ст.

У відповідності до основних засад інтегральної цивілізаційної циклічно-всхідної концепції аналіз та історична реконструкція економічного простору м. Києва виходили з поділу цього простору 1) за типом виробництва – на підприємства галузей виробництва товарів-речей і підприємства виробництва неречових товарів, 2) за формою власності – на дрібнобуржуазні, буржуазні та бюрократичні приватні підприємства.

Виходячи з таким чином класифікованої структури економічного простору міста проаналізовано особливості її функціонування на етапі світової економічної кризи, посткризової стагнації та революції 1905 - 1907 рр.

За економічної кризи найбільше постраждали в Києві будівництво, підприємства будматеріалів, дрібні підприємства легкої і харчової промисловості мануфактурного і ремісничого типу, а також великі машинобудівні заводи, тютюнові та гільзові фабрики. Протягом посткризової стагнації (1903 - 1904 рр.) посилювалося технічне переоснащення промислових підприємств усіх форм власності, зростає чисельність підприємств у сфері послуг тощо. Протягом 1900 – 1904 рр. на засадах буржуазного підприємництва розвивалася мережа середніх і вищих навчальних закладів, закладів культури і мистецтва, поліграфічні підприємства і видавництва. За доби революції 1905 - 1907 рр. практично припинилося створення нових підприємств, посилювався процес переходу діючих фабрик, заводів, майстерень від старих власників до нових. Суттєво зміцнили свої позиції в економіці міста підприємства бюрократичних форм власності. Стрімко зростає індустрія преси і торгівля носіями різноманітної інформації.

Така трансформація економічного простору м. Києва покликала до життя суттєву видозміну етносоціального простору міста.

Відсутність в Російській імперії практики регулярних періодичних загальнодержавних і регіональних переписів населення суттєво ускладнює всебічне вивчення етносоціальної динаміки населення Києва.

Однак опубліковані відомості про кількість і етносоціальну структуру київського населення за результатами переписів 1874 р., 1897 р. і 1917 р. в поєднанні з розрізненими даними Київського губернського статкомітету за 1900 – 1909 рр. дозволили з'ясувати основні кількісні пропорції класів, протокласів, класових груп і самостійних суспільних верств, представники яких складали людність м. Києва та його районів на початку XX ст.

На межі XIX – XX ст. населення міста поділялося між класами буржуазії, дрібної міської буржуазії, робітництвом, а також між протокласами бюрократії, найманої і самодіяльної інтелігенції та самостійними суспільними верствами утриманців, учнівства, люмпен-пролетаріату і самостійних власників нетоварних господарств. Протягом 1897 – 1917 рр. найбільше зростає чисельність протокласів та учнівства.

1897 року етносоціальній структурі міста етнічні українці (включно мовно русифікованих) складали до 60 – 63% киян, росіяни – до 15 – 18%, євреї – до 12,55%, поляки – до 7,27%, німці – до 2,18%. 1917 року національність визначалася прямим питанням про неї до опитуваних. Таким

чином було виявлено, що серед городян українці і «малороси» становлять 16,4%, «руські» – 49,5%, євреї – 18,9%, поляки – 9,2% тощо.

Загалом економічний простір м. Києва 1900 – 1907 рр. еволюціонував через зростання великої і середньої механізованої промисловості, механізацію та електрифікацію виробництва речових товарів, випереджаючий розвиток виробництва неречових товарів, бюрократизацію власності у промисловості та банках; розширення сфери використання найманої праці.

Соціально-класовий простір м. Києва 1900 – 1907 рр. відзначався подальшою поляризацією буржуазної структури міського населення при збереженні кількісної переваги дрібної міської буржуазії; випереджаючим зростанням чисельності бюрократії, найманої і самодіяльної інтелігенції та учнівства; загостренням на теренах міста як основного суспільного протиріччя між державною бюрократією та іншими класами, протокласами і суспільними верствами, так і основного соціально-економічного протиріччя між буржуазією і робітничим класом; радикалізацію класової боротьби.

Етносоціальний простір м. Києва 1900 – 1907 рр. характеризувався зростанням поліетнічності населення міста; випереджаючим збільшенням частки єврейського населення; зростанням притоку українців і євреїв до складу робітництва та росіян – до деяких робітничих професій; збільшенням питомої ваги українців у нижчих і середніх прошарках державної бюрократії; посиленням державного культурницько-асиміляторського тиску на суспільну свідомість; загостренням міжнаціональних протиріч.

У розділі третьому «Розвій етнополітичного простору м. Києва в умовах економічної кризи та складання революційної ситуації. 1900 – 1904 роки» на основі історичної реконструкції діяльності політичних партійних і громадсько-політичних організацій і груп на тлі їх протистояння з каральними органами самодержавства проаналізована структура і динаміка етнополітичного простору м. Києва 1900 – 1904 рр. Окреслено деформаційний вплив каральних органів самодержавства на зони впливу та інтенсивність впливу радикальних та революційно-ліберальних організацій в місті. Встановлено місце етнополітичного простору Києва в етнополітичному просторі України та Росії у передреволюційний період.

Для етнополітичного простору м. Києва 1900 року характерним було повне домінування в середовищі російських, українських та єврейських робітників, серед політично ангажованої частини студентської молоді Київської організації РСДРП та протиборство її з місцевими репресивними органами державної бюрократії.

Етнополітичний простір м. Києва 1901 року переживає подальше поширення та удосконалення організаційної, ідейно-політичної, господарської та виховної роботи київських соціал-демократів. У місті утверджуються відновлювані структури соціалістів-революціонерів і РУПу, та з'являються самостворювані ідейно-політичних груп, котрі претендували на самостійну і навіть провідну роль в політичному житті міста.

Для етнополітичного простору м. Києва 1902 року характерним було домінування соціал-демократів, котрі поширили свій ідейний та організаційний вплив на всі сусідні губернії, включно Гомельську. Їх доброзичливими конкурентами все більш активно виступають есери, котрі утверджують свій переважний вплив у Політехнічному інституті і намагаються укорінитися серед робітництва.

1903 р. – рік найвищого піднесення визвольного руху в міста до революції 1905 – 1907 рр. Етнополітичний простір м. Києва характеризується домінуванням соціал-демократів. Політично поляризується студентський рух, котрий залишається основним джерелом поповнення партійної бюро-кратії в місті. Після липневого соціально-політичного вибуху тимчасово розгромлені міські керівні центри есерів і соціал-демократів та їх пропагандистські кадри. Наприкінці року виступає самостійною силою «Бунд».

Для етнополітичного простору м. Києва 1904 р. характерним було певне ослаблення впливу на робітництво з боку соціал-демократів, розколотих на більшовиків і меншовиків; стрімка активізація есерів у середовищі студентства і солдатів; загострення протистояння Київського комітету РСДРП з Київським центром ПСР; розширення впливу «Бунду» на робітників-євреїв, розгортання пропагандистської і самоорганізаційної роботи «Союза Освобождения» та фактична втрата каральними органами самодержавства контролю над етнополітичним простором міста.

Таким чином, для етнополітичного простору Києва протягом 1900 – 1904 рр. було характерним зростання присутності радикальних і поміркованих революційних загальноросійських партій та їх впливу на відповідні верстви городян, сегментація соціал-демократичного сектору цього простору за ідейно-теоретичною ознакою, поступова втрата функціонерами місцевого походження своєї роботи у міських партійних комітетах та організаціях, створення соціал-демократами, есерами та рупівцями спеціалізованих партосередків, загострення ідейно-політичного протистояння між функціонерами радикальних революційних партій при збереженні стихійного співробітництва на рівні рядових партійців, значне зменшення ефективності каральних органів самодержавства у другій половині 1903 – 1904 р. У 1903 р. для есерівського і соціал-демократичного рухів етнополітичний простір м. Києва виконував роль загальноросійського і загальноукраїнського епіцентру, що суттєвим чином вплинуло політичне життя міста.

У розділі четвертому «Трансформація етнополітичного простору м. Києва за доби революції 1905 – 1907 років» реконструйовано трансформацію етнополітичного простору м. Києва в умовах революції 1905 – 1907 рр. Уточнено основні рушійні сили революції, соціально-політичний склад контрреволюційного табору та їх представництво у Києві. Прослідковано протистояння революційного і контрреволюційного табору на першому етапі революції (піднесення і піку, січень – середина жовтня 1905 р.), зміни в етнополітичному просторі міста на другому етапі революції (відносної рівноваги сил і боротьби за ініціативу, друга половина жовтня 1905 р. – липень 1906 р.) та особливості функціонування цього простору на

третьому етапі революції (вирішального наступу контрреволюційного табору та поразки революції, липень 1906 р. – червень 1907 р.).

Виклад матеріалу в розділі структурований переважно за хронологічним принципом.

Протягом січня – середини жовтня 1905 р. етнополітичний простір м. Києва характеризується різкою політизацією всіх верств киян, кількісним зростанням і радикалізацією всіх раніше діючих в місті політичних партій і громадсько-політичних організацій, хвилеподібною інтенсивністю діяльності, відносним послабленням міжпартійного протистояння.

На протязі другої половини жовтня 1905 р. – липня 1906 р. для етнополітичного простору м. Києва характерні поява на його теренах нових революційних, консервативних і радикальних політичних партій на громадсько-політичних організацій, докорінна перебудова форм і методів боротьби каральних органів самодержавства проти революціонерів, загострення ідейного протистояння есерів і соціал-демократів, активізація анархістів-комуністів. Систематичним стає втручання війська у міське політичне життя.

Етнополітичний простір м. Києва серпня 1906 р. – літа 1907 р. характеризується цілеспрямованою боротьбою всіх революційних і радикальних партій за фінансові ресурси, за вплив на вояків і студентство, занепадом Українського соціал-демократичного Союзу «Спілки» та єврейських соціалістичних партій, розгортанням діяльності анархістів-комуністів, підготовкою соціал-демократів, есерів та анархістів до загального збройного повстання, суттєвим зростанням частки німецьких партотократів у складі київських політичних організацій та об'єднань. Реорганізується на засадах подальшої спеціалізації система державних каральних органів, оновлюється їх керівний склад.

Загалом за доби революції етнополітичний простір м. Києва продовжував еволюціонувати у напрямку перетворення на етнополітичний простір промислово-індустріального типу, характерний для доби переходу від буржуазної суспільної організації до постбуржуазної. При цьому етнополітичний простір міста характеризувався притаманною для революцій динамічністю, швидкоплинністю зміни поточної ситуації, появою нового сегменту його простору – поміркованих ліберальних партій та монархічних правих партій, масовістю партійних організацій та розростанням і формалізацією їх структури, агресивною активністю партійної бюрократії та загостренням її протистояння з державною бюрократією і буржуазією, політизацією діяльності профспілок та інших новостворюваних громадських об'єднань. У гострому протиборстві з носіями етнополітичних просторів Харкова, Одеси, Ростова-на-Дону і Санкт-Петербурга суб'єкти київського етнополітичного простору перетворили його на домінуючу ланку, генератора і конструктора політичного простору не тільки практично всієї російської України, а й прилеглих до неї великоросійських губерній.

У **висновках** викладено основні результати дослідження, які винесено на захист, та сформульовано такі основні положення:

– Історіографічний аналіз літератури з політичної історії України початку ХХ ст. засвідчив відсутність комплексного наукового дослідження еволюції етнополітичного простору м. Києва 1900 – 1907 рр. Джерельна база дисертаційної роботи, представлена архівними матеріалами з трьох архівосховищ України, збірками документів і статистичних даних, мемуарами, періодичною пресою, є науково достовірною і достатньо репрезентативною для висвітленні досліджуваної проблеми. Поєднання сучасних методологічних принципів та застосування загальнонаукових, спеціальних історичних і міждисциплінарних методів наукового пізнання дозволило з'ясувати основні закономірності та особливості функціонування політичних партій та організацій у м. Києві в 1900 – 1907 рр.

– Економічний простір м. Києва 1900 – 1907 рр. характеризувався поступовим зростанням питомої ваги великої і середньої механізованої промисловості; механізацією та електрифікацією виробництва речових товарів; випереджаючими темпами розвитку виробництва не речових товарів; бюрократизацією власності у промисловості, торгівлі та банківській справі; невпинним розширення сфери використання найманої праці; зростаючим відставанням розмірів і форм оплати найманої праці від росту продуктивної цієї праці у 1900 – 1904 рр. та суб'єктивно обумовленими стихійними спробами подолати цю диспропорцію у 1905 – 1907 рр.;

соціально-класовий простір м. Києва 1900 – 1907 рр. характеризувався поляризацією буржуазної структури населення при збереженні кількісної переваги дрібної буржуазії; формуванням соціальних структур пост-буржуазного суспільства; загостренням основного суспільного протиріччя між державною бюрократією та іншими класами і самостійними суспільними верствами і основного соціально-економічного протиріччя між буржуазією і робітничим класом; відповідною радикалізацією класової боротьби;

етносоціальний простір м. Києва 1900 – 1907 рр. характеризувався поліетнізацією населення, випереджаючим зростанням частки єврейського населення та зростанням притоку українців і євреїв до складу київського робітництва та росіян – до деяких робітничих професій; збільшенням питомої ваги українців у нижчих і середніх прошарках державної бюрократії, а євреїв – серед самодіяльної інтелігенції; загостренням міжнаціональних протиріч.

– Для еволюції етнополітичного простору м. Києва в умовах економічної кризи і складання революційної ситуації протягом 1900 – 1904 рр. було характерним зростання присутності радикальних і поміркованих революційних загальноросійських партій та їх впливу на відповідні верстви городян, сегментація соціал-демократичного сектору цього простору за ідейно-теоретичною ознакою, поступова втрата функціонерами місцевого походження роботи у міських партійних комітетах та організаціях, створення соціал-демократами, есерами та рупівцями спеціалізованих партосередків, загострення ідейно-політичного протистояння між функціонерами радикальних революційних партій при збереженні стихійного співробітництва на рівні рядових партійців, значне зменшення ефективності каральних

органів самодержавства у другій половині 1903 р. – 1904 р. У 1903 р. для есерівського і соціал-демократичного рухів етнополітичний простір м. Києва виконував роль загальноросійського і загальноукраїнського епіцентру, що суттєвим чином вплинуло політичне життя в місті.

– За доби революції у місті прискорилося формування етнополітичного простору промислово-індустріального типу, характерного для доби переходу від буржуазної суспільної організації до постбуржуазної. При цьому етнополітичний простір Києва характеризувався 1) появою нового просторового сегменту – поміркованих ліберальних та монархічних правих партій, які на кінець революції перетворюються на парламентські партії ранньоіндустріального типу, 2) масовістю партійних організацій та розростанням і формалізацією їх структури, 3) політизацією діяльності профспілок та інших новостворюваних громадських об'єднань, 4) агресивною активністю партійної бюрократії та загостренням її протистояння з державною бюрократією і буржуазією, 6) поступовою втратою суб'єктами революційного табору прихильності більшості городян, 7) виходом більшості новоприйнятих членів зі складу місцевих осередків революційних партій та 8) переходом значної кількості рядових активістів від радикальних революційних партій до партій і політичних об'єднань непримиренно-екстремістської революційної орієнтації. У гострому протиборстві з носіями етнополітичних просторів Харкова, Одеси, Ростова-на-Дону і Петербурга суб'єкти київського етнополітичного простору перетворили його на домінуючу ланку, генератора і конструктора політичного простору практично всієї російської України та прилеглих великоросійських губерній.

– Порівняльний аналіз еволюції етнополітичного простору м. Києва в умовах світової економічної кризи початку ХХ ст., складання революційної ситуації та революції 1905 – 1907 рр. дозволяє стверджувати, що:

по-перше, протягом усього досліджуваного періоду етнополітичний простір м. Києва функціонував як органічна і невід'ємна частина загального життєвого простору міста, Подніпров'я, України, Російської імперії та Європи в цілому, який в своєму економічному сегменті переживав перехід від буржуазного господарювання промислово-індустріального типу до бюрократичного промислово-індустріального типу;

по-друге, соціальне поле етнополітичного простору міста як у дореволюційний період, так і за років революції, адекватно відбивало місце, становище і роль робітничого класу, буржуазії, дрібної міської буржуазії, найманої і самодіяльної інтелігенції, учнівства в економіці доби промислової індустріалізації. Кількісно не чисельна партійна бюрократія, рекрутована переважно з середовища інтелігенції, студентства, державної бюрократії і торгівельної буржуазії, виступала головним генератором і системоутворюючим фактором політичного життя. На першому етапі революції суттєво зростає роль робітництва і студентства, а на другому і третьому її етапах – дрібної міської буржуазії, вояцтва і державної бюрократії;

по-третє, етнічний склад етнополітичного простору м. Києва визначався поліетнічністю київського населення, існуючими етноекномічними та

етнокультурними розбіжностями серед городян, особливостями національної політики російського самодержавства і пануванням традиційної суспільної свідомості, сформованої за доби аграрного суспільства. Масову етнічну базу цього простору склали євреї, українці та росіяни. Найбільш пригноблене політично, економічно і культурно єврейство залишалося і в дореволюційну, і в революційну добу найдієвішою етнічною групою в політичному житті міста. Спостерігалось послідовне етнічне зросійщення партійної бюрократії при одночасній етнічній українізації робітничого сегменту соціального поля міського етнополітичного простору, що тягнуло за собою відповідну зміну питомої ваги українства і росіянства у міському політичному русі;

по-четверте, революція дозволила ліквідувати монополію державної бюрократії у легальному секторі етнополітичного простору і сприяла його подальшій еволюції у напрямку адекватного представлення у ньому всього різноманіття суспільно-політичних інтересів різних страт суспільства.

по-п'яте, інформаційно-ідеологічне поле етнополітичного простору Києва протягом усього досліджуваного періоду визначалося ідеологією тих політичних партій і об'єднань, котрі найбільш повно усвідомлювали і проводили у своїй практичній діяльності принципи демократії, промислового індустріалізму, інтернаціоналізму.

Дане дисертаційне дослідження лише започатковує комплексне вивчення проблем еволюції етнополітичного простору міст України доби промислової індустріалізації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Тицький С.І. “Київські революціонери-незалежні” та їх місце в етнополітичному просторі м. Києва / С.І. Тицький // Наукові записки: Збірник наукових статей НПУ ім. М.П. Драгоманова. Ювілейний випуск. – К.: НПУ, 2000. – С. 146 – 149.
2. Тицький С.І. Вплив каральних органів російського самодержавства на еволюцію етнополітичного простору м. Києва у 1900 – 1904 роках / С.І. Тицький // Вісник: Збірник наукових статей Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. – Київ: НПУ, 2003. – Вип. 6. – С. 155 – 157.
3. Тицький С.І. Вплив каральних органів самодержавства на етнополітичний простір м. Києва доби революції 1905 – 1907 рр. / С.І. Тицький // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 6. Історичні науки: Зб. наук. праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. – Вип. 1. – С. 77 – 84.
4. Тицький С.І. Етносоціальний простір м. Києва наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття / С.І. Тицький // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 6. Історичні науки: Зб. наук. праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – Вип. 5. – С. 123 – 133.

5. Тицький С.І. Університет св. Володимира в етнополітичному просторі м. Києва 1900 – 1904 рр. / С.І. Тицький // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 6. Історичні науки: Зб. наук. праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – Вип. 7. – С. 24 – 45.
6. Тицкий С.И. Всемирная история денег, кредита и банков / Тицкий С.И. – К.: Хрещатик, 1997. – 836.

АНОТАЦІЇ

Тицький С.І. Еволюція етнополітичного простору міста Києва у 1900 – 1907 роках (Історичний аспект). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – К., 2011.

На засадах уточненої соціально-філософської та філософсько-історичної теоретичної бази і термінології у дисертації аналізуються закономірності та особливості еволюції економічного, етносоціального та етнополітичного простору м. Києва у вирішальний період буржуазного етапу промислово-індустріальної трансформації української нації (1900 – 1907 рр.).

Уточнено галузеву структуру економіки міста і вплив на неї світової економічної кризи, поширеність різних форм власності на діючі в місті підприємства (буржуазної, дрібнобуржуазної, різних форм бюрократичної), етносоціальну структуру київського населення.

На цій основі реконструйовано трансформацію етнополітичного простору м. Києва у передреволюційний і революційний періоди його функціонування, прослідковано взаємовпливи київського етнополітичного простору з іншими регіональними етнополітичними просторами України та місце і роль етнополітичного простору м. Києва у політичному житті Росії та Європи. З'ясовано спільне і відмінне у функціонуванні етнополітичного простору міста доби революційної ситуації і власне революції 1905 – 1907 рр., охарактеризовані основні фактори, котрі визначали напрямки і специфіку розвитку цього простору як протягом всього досліджуваного періоду, так і на кожному з його етапів.

Ключові слова: етнос, нація, суспільні страти, суспільні класи, економіка, політика, етнополітичний простір, партія.

Тицкий С.И. Эволюция этнополитического пространства города Киева в 1900 – 1907 годах (Исторический аспект). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – К., 2011.

На принципах уточненной философско-исторической теоретической базы и терминологии в диссертации анализируются закономерности и особенности эволюции экономического, этносоциального и этнополитического пространства Киева в решающий период буржуазного этапа промышленно-

индустриальной трансформации украинской нации (1900 – 1907 гг.).

Уточнена отраслевая структура экономики города в годы мирового экономического кризиса и революции, прослежены эволюция форм собственности в разных отраслях производства и обмена товаров и развитие этносоциальной структуры киевского населения.

Определено, что соответствующим образом стратифицировалось трудоспособное население Киева и развивались основные системообразующие социальные противоречия в его среде, а именно: между государственной бюрократией и всеми остальными классами, протоклассами и самостоятельными общественными слоями; буржуазией и рабочим классом; хозяйственной бюрократией и рабочим классом; буржуазией и партийной бюрократией; буржуазией, хозяйственной бюрократией и мелкой буржуазией; мелкой буржуазией и рабочим классом, буржуазией и мелкой буржуазией с одной стороны и наемной интеллигенцией с другой.

Реконструирована трансформация этнополитического пространства Киева в предреволюционный и революционный периоды, прослежены взаимовлияния киевского этнополитического пространства с другими региональными этнополитическими пространствами Украины, России и Европы. Выяснено общее и отличное в функционировании этнополитического пространства города времени революционной ситуации и собственно революции 1905 – 1907 гг., охарактеризованы основные факторы, определявшие направление и специфику развития этого пространства как в течение всего исследуемого периода, так и на каждом из его этапов.

Определены место и роль всех действовавших на территории Киева политических партий и политических организаций в формировании и функционировании этнополитического пространства города, динамика их влияния в различных городских районах (полицейских участках) и на различные слои горожан.

Конкретизировано влияние карательных органов самодержавия на эволюцию этнополитического пространства гор. Киева и особенности этого влияния в предреволюционный и революционный периоды.

Прослежена роль субъективного фактора в политической жизни города.

Обоснована необходимость дальнейшего исследования этнополитического пространства гор. Киева, других регионов страны и в целом Украины не только времен перехода от аграрного общества к промышленно-индустриальному, но и в другие периоды украинской истории.

Ключевые слова: этнос, нация, общественные страты, общественные классы, экономика, политика, этнополитическое пространство, партия.

Titsky S. Evolution of ethno-political space of Kyiv in 1900 – 1907 (Historical aspect). – The manuscript.

The dissertation on competition of the scientific degree of the Candidate of Historical Sciences on the speciality 07.00.01 – History of Ukraine. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2011.

Laws and features of evolution economic, ethno-social and ethnopolitical space of Kiev during solving period of a bourgeois stage of industrial transformation of the Ukrainian nation (1900 – 1907) are analyzed on principles of the specified socially-philosophical and philosophico-historical theoretical base and terminology in the dissertation.

The branch structure of a city economy and influence on it of a world economic crisis, prevalence of different patterns of ownership on the enterprises operating in a city (bourgeois, petty-bourgeois, different forms bureaucratic), ethno-social structure of the Kiev population are specified.

On this basis transformation of ethnopolitical space of Kiev during the prerevolutionary and revolutionary periods of its functioning has been reconstructed, interferences of the Kiev ethnopolitical space with other regional ethnopolitical spaces of Ukraine and a place and a role of ethnopolitical space of Kiev, in political life of Russia and Europe have been tracked. The general and excellent in functioning of ethnopolitical space of a city of time of a revolutionary situation and actually revolution 1905 – 1907 has been found out. Major factors which defined directions and specificity of development of this space both during all investigated period, and on each of its stages, have been characterized.

Key words: ethnos, nation, social stratum, social classes, economy, policy, ethnopolitical space, party.